

ket bevetetlenül hagyva elfutottak s félelmükben 6 hétig haza se mertek jönni. Ez az oka, miért nincsenek megművelve a várföldek.

A *vichodnaiak* kérdeztetvén, azt felelik, hogy ők más méltatlanságot nem szenvedtek, mint azt, hogy az eddig a hibbeiek által művelni szokott várföldeket nekik kellett művelni. Ugyanezt mondják a *verbiczeiek* és *dovaloviak*, az utóbbiak hozzá tevén, hogy *B. Bálint* idejében évenként egy vigilt és egy satellitest tartoztak a várban eltartani, a várbeli sert tartoztak mérni és lovakat adni. Ezt a mostani földesuraknak is adják, sőt legutóbb egy takácsért Krakkóba kellett szekeret küldeniök, a mi 10 frtjokba került. A *kokavaiak* azt mondják, hogy ezelőtt csak bizonyos datiat adtak, de az új földesurak most a várföldek művelésére is szorítják őket, *Illanow* és *Plostin* szintén egy-egy vigilt tartoztak a várban eltartani. — (Hiv. egyk. más. Pozs. kam. iratai III. sorozat, 38. csomó.)

Balassa Mária és Anna nem sokáig maradhattak Liptóújvár uraságában. A mig használták is, csak azért használták, mert az uradalmat terhelő inscriptionalis összegből bizonyos hányad őket illette. A kamara sietett őket kifizetni; már t. i. a mennyire az ő pénztelenségétől telhetett. Végre is Balasa Zsigmonddal és Imrével szegeletre vergődött. Az ezek által letett inscriptionalis összegből 6971 frt illette a két Balassa nővért, ebből is azonban csak 1954 frtot kaptak készpénzben, a többi elkölt a vártól elszakított birtokrészek visszaszerzésére s az uradalmat terhelt követelések kiegyenlítésére, a minő volt pl. Bálint úr 200 arany és 1200 magyar forint és Ferencz úr 980 frt adóssága. (Orsz. Ltár Neo reg. act. 337. 46.)

DR. ILLÉSSY JÁNOS.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEI B. KEMÉNY ZSIGMONDHOZ

— Második és befejező közlemény. —

XIX.

Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. jul. 19.

Édes Sigóm! Későn s röviden válaszolok. Nem írtam előbb, mert nem lehetett s nem irok most, mert nem lehet; az időből ismét kifogytam, pedig lenne sok írni való tartalomdús leveledre. De ezt közelebbi alkalomra halasztom. Bár mielőtt irnék, vennék újra tőled levelet.

Köszönöm nőmmel együtt, ki téged igen szívesen köszönt — hogyha nem teljesíted is — legalább megemlékezel azon ígéretedről, hogy Anna napját minden évben itt töltöd. A Miklós napjairól áttételt is elfogadjuk, még pedig köszönettel, csakhogy bizhatnánk benne.

Kis keresztfiad s a kis Miklós jól vagynak. Doctor, Molnár, Pistieék köszöntenek, tisztelnek; nem különben Somogyi Antal, ki éppen itt van

s kivel valami iskolai könyven dolgozunk.¹ Nagyon jó fő, munkás ember. Ismered-e őt közelebről? Áldjon az ég! barátod.

XX.

Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. jul. 26.

Édes Zsigóm! Mult héten írt levelemben ígérém, hogy közelebről többet írok neked. De most is csak rövid levélkét küldök. Házi dolgom, tudod, mindenkor sok van; a mellett a lovak körül teendők felől írtam egy értekezést, most pedig Somogyival — ki téged szívesen köszönt — próbálgatjuk gyerekek számára közjogi ismertetést írni honunknak. Ő a magyarhonit, én az erdélyit írjuk. Gonosz nehéz feladat. Mindezek közt, képzelheted, hogy levélírára időm nem igen van. Bár lenne ujságolvasásra; de evel képtelen hátra vagyok maradva: még csak a te czikkeidet sem olvashatám el egészen. Épen az ujságok nem olvasása lehet oka annak is, hogy nem tudom, mikor leend az académiá közgyűlése. Pedig szeretném, hogy ezen a parasztok historiáját illető tervem tárgyalatnék. Bajza s Teleki Laci ígérték, hogy az illető szakok ülésében agitálni fognak s eszközöndik, hogy azok részéről a javaltam jutalomkérdés ajánltassék. Nagyon kár lenne, ha a dolog elmaradna vagy csak mostanról elhaladna is.

Ma van azon nap, melyen ígéreted szerint itt veled együtt kellene lennem. Bár ha az idén nem, jövődöben lehetnének együtt.

De írád, hogy ezuttal is csak rövid levelet kapsz; azért halld még, hogy a kis fiúk jól vannak s hogy az itteniek köszöntenek. Éljd boldogul.

U. i. Kérlek, ezen ide zárt levelet küldd vagy add kézbe.

XXI.

Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. aug. 30.

Két levelemre tartozol válaszzsal. Im megy a harmadik is. Sokat nem írok, mert az kőveli hajításnak nemcsak kenyérrel, hanem kalácscsali hajítása lenne, ha a te gonosz hallgatásodat még hosszú írássai viszonoznám. Tudjál tehát csak annyit rólunk, hogy jól vagyunk és igen gyakran beszélünk rólad, te pedig javítsd legalább annyiban magadat, hogy szegény fejemet ne hagyj a pesti dolgok felől teljes homályban s tudatlanságban. Még senki, de senkitől sem kaptam csak egy szó tudósítást sem a 18-iki conferentiákról. Somogyi ígérte, hogy írni fog sokat és bőven s még egy betűjét sem vettem. Ha még ott van: kérlek add — vagy a mi jobb lesz, adasd az ide zárt levelet kezébe. Ha pedig elment, kérlek, küldd utána. De kérlek, tedd meg azt; mert nagyon nem szeretném, ha e levelet meg nem kapná. Beh szeretném veled oly sok tárgy iránt kibeszélni magamat. Deák — a mint tudom — honn és jobban van. De korántsem úgy, hogy megint jó móddal dolgozhatnék. Azért nem is kell őt bolygatni s fellépésre nógatni. Irántai kegyelet s azon

¹ Egy magyar alkotmánytanon, mely sohasem jelent meg.

körülmény parancsolja ezt, hogy nemcsak most kell őt használni, hanem később és tovább is.

Nőm szívesen köszönt. Fiaim derekasul nőnek. Nőm azt kérdezteti, hogy pisztolyozol-e még? Ő elmeneteled óta igen keveset lőtt. Él boldogul!

(Kemény válaszáat Pest, 1847. szept. 21-ről l. *Erdélyi Múzeum*. 1889. 662. l.)

XXII.

Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó. 1847. okt. 25.

Édes Zsigám! Örömmel értettem, hogy Olaszhonból visszatértél. Nemcsak annak örültem, hogy visszatértél, hanem annak is, hogy el bírtál volt menni; miben valóban kétkedtem.

A választások tarkán ütnek ki; de még tarkább, még pedig szennyfoltoktól, hogy embereink közül annyi adta magát korteskedésre.

Erdély országgyűlése közelebbről térend haza, hogy babér-szalmazsákjain vagy derekajain amúgy ősi kényelemmel nyujtózzék. Csakhogy meg ne nyujtsák majd annak idejében. Nem azért említem ez aggodalmas szót, mintha annyira félténem a jámborokat. Egy-egy kis nyujtás soknak nem ártana; de az a baj, hogy par compaignie majd mi is nyujtandók lennénk. Olvastad-e, hogy a reincorporatio felől minő garral s mennyi ostobaságot beszéltek? Hát gondolod-e, hogy azon sok, ki az unio mellett szólott, igazán akar uniot s igaz uniot akar?

Hát veled, édes Zsigám! mi fog történni? Pesten maradsz vagy Pozsonyba mész? Menj, ha lehet, oda! De hát az ide jövetelről erős és komoly ígéreted?

Szegény nőm nagyon beteg volt, még csak most lábadoz. Ő téged igen szívesen köszönt. Örömmel hallotta Ujfalvytól, hogy a nyáron megint pisztolyoztál s hogy ezen örült, szép benne; mert ő elmeneteled óta pisztolyt sem igen vévén kézben: készen van arra, hogyha eljössz, a lövéssel kifogj rajta.

Kérlek, édes Zsigám! írd mentől előbb s mentől többet.

Képzeld, a regényedet¹ még nemcsak, hogy nem olvastam; de meg sem kaptam; pedig előre örvendek olvasásának.

Keresztfiad és bátyja jól vannak. Áldjon az Ég! barátod . . .

[Wesselényi a Kemény visszatértéről Olaszországból a lapokból értesült. E levélre Kemény válaszáat Pest, 1847. decz. 5-ről l. *Irodalomtört. Közl.* 1900. 360. l.]

XXIII.

B. Kemény Zsigmondnak Pestre. Zsibó, 1847. decz. 16.

Édes Zsigóm! Szíves s régvárt leveled legtöbb részére majd — de ha lehet, mentől előbb válaszolandó: most csak arról felelek, mit a partiumról írsz. Mi ez ügynek baráti, petitio küldésre határoztuk el

¹ *Gyulai Pál* cz. regényét érti.

magunkat; de sokkal később indítottuk meg e dolgot, mint a hogy kellett volna s körmünkre égvén a gyertya, felette kellett sietni. Ennek következében korántsem lehetett annyi aláíró szerezni, mint a dologhoz annak ideiben kezdve bizonynyal gyűlt volna. E petitiot 3 bizottunk viendi, u. m. Décsei László, Katona Miklós és Deáki Sámuel. Ők téged Pesten felkeresendének s igen szívesen fognak kérni, hogy Teleki Domokos és Teleki Lászlóval s velök együtt lépjél fel Pozsonyban a visszakapcsolás érdekében kérni, követelni, buzdítani s értesíteni. A szükséges adatok követeink kezeik közt vannak. Ezen adatok közt van azon dolgozatom is, melyet te említsz. — Azon Tunyogi-féle jegyzeteket, melyekről hasonló említést teszesz, azért nem küldöm követeink által, mivel azok teljesen fel vannak használva szegény Kölcseynek, mind az *Athenaeum* 838 évi 34 s következő számában, mind pedig azon dolgozatában, mely a 832—36-iki országgyűlésről Erdélyt s főként a részeket illetőleg felküldetett. Ezeket odafenn megkaphatjátok; azonban a 836-iki 21-dik t.-cz. keletkezése előtt volt igen szükséges azt bizonyítani be, imiszerint a részek iránt nem szükség Erdélyt kérdezni; most már, miután az diplomacice be lón bizonyítva s a 21-dik t.-cz. arra alapulva keletkezett, az orsz. rendeinek szoros kötelességök az ügyet új discussio alá nem bocsátani; hanem a 21-dik t.-cz. végrehajtását megkivánni eszközölni. Hogy köntőrfarolás által szeretnék halasztani, mulasztani azon végrehajtást: az világos. Hogy ezt ne tehessék, legjobb a törvényjavaslatot, melyet a kormány a Rendek elibe terjesztett vagy egész kiterjedésében elfogadni vagy legalább oly kevés ellenvetést csinálni s változást kívánni, melyen fenn ne akadhasanak. Így a kormány kénytelen lévén azt, mit maga javallt, jóvá is hagyni, a visszakapcsolás valósuland. A részek állapotjára nézve, ha kell, lehet később is javításokat tenni. Mindenekelőtti az, hogy valóban s teljesen visszakapcsolva legyenek.

Közelebbi levelemben egészséged felől, mely adja Isten, hogy eddig már jóval jobb legyen, mint a hová a gonosz kává s a természetelleni életmód által súlyosztatott. [Igy!] Mostanság úgy veszem észre, hogy azon undoron kívül, melylyel, mint irod, a beretválás ellen viseltetél, egy szellemi tárgy iránt is hasonló undort éreztél s érezel, mely tárgy pedig csaknem oly ártatlan s szintúgy minden nagy következés nélkül et adesse et abesse potest és mely a rúttat széppé s a szépet rúttá szintoly kevéssé teszi, mint a beretválkozás: értem a követi utasítást. Hitem szerint mind a két modorodat túlingerültség s túlfeszültség okozta; de tartok tőle, az egyik undor a másiknál sokkal károsabb. — Az e tárgyban, valamint egyebekről Májustól fogva írt czikkeid sok oly dolgot támadnak meg, melyeket most megtámadni s főként oly modorban támadni meg, mint te tetted, több mint vétek; mert hiba. Ha sok, sok dolgom, főként pedig szegény nóm betegeskedései nem gátolnak; már több ízben cikkekkel felelek czikkeidre; de erről közelebbről többet, — most csak annyit, miszerint a te, előttem nagyon is ismert lelkiismereteséged mellett nem tudom eléggé merészségedet bámulni, melylyel dolgokat támadsz meg s feldúlni igyekszel, melyeket én bántani sem mernék; mert habár közel 30 év óta mozgok, működök, verejtékezek köz-

dolgaink mezején, s azoknak mentét s szövevényeit vizsgálom feszült figyelemmel, s nem higgadság nélkül: korántsem tartom magamat képesnek elítélni, hogy elkerülhető-e azon roppant veszély, melylyel a megtámadott tárgyak elenyésztetése fenyeget? Istenért, barátom, vigyázz; mert nagyon lehetséges, hogy az egy darab idő óta megjelentekhez hasonló czikkeiddel több kárt teendsz, mint két élten át használhatnál.

Uti terveidről is jövő levelemben, bár a fecskékkel jönnél s szintoly bizonyosan, mint ők.

Nőm szívesen köszönt. Neki szegénynek nyár vége óta nincs jó egészsége. Adja Isten, hogy nemsokára jobbat írassak felőle. Keresztfiad s kis bátyja, hála az égnek, jól vannak.

Tudom, úgy szólván fogadásod tartja, hogy bizományokat ne vállalj; de nem téged, hanem a *Pesti Hírlap* dolgozótársát kérem, hogy jegyeztessen engem fel, mint előfizetőt a jövő 848-ik egész évre. Ferenczi László teendi meg az előfizetést, csakhogy azon esetben is, ha Ferenczi talán most Pozsonyba rándult volna fel, ne szünjenek meg az új év kezdetével is nekem a *Hírlapot* küldeni. Áldjon az ég, barátod.

[Kemény Zsigmond válaszáat: Pest, 1847. decz. 27-ről l. *Erdélyi Múzeum*. 1899. 663. 1.]

XXIV.

Báró Kemény Zsigmondnak, Pestre. Zsibó, 1847. decz. 18.

Édes Zsigám! E levelemet petitiókat vivő bizottaink adják meg beked. Reményilem, vetted a tegnapi postával küldött válaszat, melynen értesítélek petitiókról, küldötteinkről s a kezeik közt levő adatainkról s észrevételeinkről. Ezekből s a Kossuthnak most írt levelem másolatából (melyet kérj el Décseyéktől) meg fogod látni nézeteinket, melyekről, valamint helyzetünkről is küldötteink is értesíteni fognak. Ismételem tegnapi levelemben kifejezett azon kérésünket, hogy menj fel Décseyékkel Pozsonyba s ott velők, Teleki Domokossal s Laczival informálj s agítálj törvényszentesítette jó ügyünk mellett.

Nőm szívesen köszönt. Ujra is kérlek, menj fel Pozsonyba. De arra is kérlek, hogy ott közöld betegeskedésedet Attomyrral. Éljd boldogul, áldjon az ég, — barátod . . .

(Wesselényi e levelét Décsei László, a küldöttek egyike, adta át. Kemény válaszáat decz. 27-ről l. *Erdélyi Múzeum*. 1899. 663. 1.)

XXV.

Kemény Zsigmondnak, Pestre. Zsibó, 1848. jan. 3.

Édes Zsigám! Deczember 27-iki rövid leveledet vettem. Sajnálom, hogy postán írt leveleimet nem vetted. Irtam neked Október 25-ik és Decz. 16-án. Ez utóbbinak nevezetesebb tartalmát töredékben ide melléklem.

Bár ne találna ezen levelem Pesten, hanem lennél Pozsonyban s fáradoznál ott a részek dolgábani informálás körül. Természetesen ott helybeli tájékozás után lehet helyesen megmondani, hogy minő irányt

kell ez ügyben követni. Azonban távolból én most is azt hiszem, hogy legszükségesebb elzárni minden hátulsó ajtót, melyen a kormány visszavonulhatna a visszakapcsolás elől, melyet eszközlendőnek esmert el s mondott ki, a *mikénti* visszakapcsolás iránt törvényjavaslatot terjesztvén az országgyűlés eleibe. Ily kibuvó ajtók csak úgy maradnának nyitva, ha a rendek a közlött törvényjavaslatot sokban kívánnák s lényegesen változtatni, s ő — t. i. a kormány — ebből alkalmat venne azt mondani, hogy a közigazgatási, vagy — mit tudom — minő okok lehetlenné teszik a törvényjavaslatnak ily alakbani elfogadását; a körülmények pedig nem engedik a visszakapcsolás mily alakbani eszközlése kimondása nélkül annak békés végrehajtását.

Szegény nőm még mind s most terhesebben beteg. Megint torokgyulladás kinozza. Ezen szomorú körülmény oka, hogy utolsó levelém óta sem érkeztem s most sem érkezem néked azokról írni, mikről szándékoztam; de éppen ebben az órában fakadt fel torokkelevénye s így mentül elébbi javulásához jó reményem lehetővé, azt is reméllem, hogy hozzád intézendő levelekben vagy pedig cikkelyben ki fogom szívem aggodalmait önthetni. Nőm szívesen köszönt. Éljen boldogul.

XXVI.

B. Kemény Zsigmondnak áldást W. Pestre. Zsibó, 1848. márcz. 9.

Ide s tova negyedéve, mióta nem írák neked s azon utolsó leveled is (Decz. 27-iki) csak egy csepp volt. Én neked írtam Octob. 25-én, Decz. 16-án és 18-án; utolsó leveledre feleltem Január 3-án. Igaz, hogy sem ebben, sem a deczemberi leveleimben nem válaszoltam Deczember 5-én kelt levelednek minden és igen érdekes tárgyaira. Ezért s mivel már rég, mondhatom tavasz óta akartam neked több tárgyakról hosszasan írni: mind lestem, hogy mikor jut ily levél vagy levelek írására üdöm; de nem jutott. Bizony pedig üdömet ok nélkül nem forgácsoltam el, sem haszonvéltlen suhanni nem hagytam; még kevésbbé röpiült az létem felett öröm s gyönyör szárnyain. Szakmányi, ház körüli bajok nem kis részben unalmas vagy legalább élvezet nem nyújtó levelezés s a részek tárgyabani egy pár dolgot, mindenek felett pedig szegény nőm csaknem folytonos s még most is meg nem szűnt betegeskedése annyira elfoglalták minden üdömet s ez utóbbi oly lehangolólag hatott és hat kedélyemre, hogy neked szándékom szerint írni sem módom nem volt, sem képes nem voltam. Mégis magamra parancsoltam s a mai postát határozottam hosszabb levél vitelére, melyben, habár a Neked mondani valóim nem mind, de legalább egy része foglalva legyen. Midőn ezt megoldandó, kezdém e sorokat íratni, érkezék a posta levelekkel s tudósításokkal, figyelmet s aggodalmat annyira gerjesztőkkel, hogy ezekkel teljesen elfoglalva megint csak rövid levelet vagyok kénytelen Neked írni. Ma tudám meg a párisi eseményeket; ma hallék bővebben részleteket az Olaszokban közelebről történtek felől; szintén ma vevék tudósítást a steyeri s felső-ausztriai parasztnyugalanságokról; nem különben a csapásról, mi a monarchia pénzügyét fenyegeti és az uralkodás és trón körül történt

és történetadóknak hírlapokról. Ma olvasám a *Hirlap*ban a horvát mozgalmak méltán nagyon fontosaknak nevezett fejleményeit s értesülék hírlapból s levelekből országgyűlést tárgyzó igen nevezetes körülményekről. Ugy-e, elég hín nem egy, hanem 100 napra is? s nemcsak figyelem s érdek gerjesztésére, hanem részvétnek, aggodalomnak s oly sokféle érzésnek igénybevételére. És a hallottak s olvasottak közt kettő volt, mi mondhatlan sajtó érzést szült bennem: egyik azon hír, hogy Pozsonyban az ellenzék közt az eddig létezett szép egyetértés csökkent s bomlik fel. Oh hon! miért és meddig kell rajtad a meghasonlás s visszavonás átkának fekünni; miért kell jobbajdnak is nem együtt, hanem egymás közt küzdeniök s mikép nem látják még hívebb gyermekeid is — mit annyi példák bizonyítottak — miszerént külső ármány szokott pokoli műve, a jóknak a jók elleni ingerlése, gyanúsítások és tekintélyek legázolása által, olyak hatásának enyésztetése, kiknek keblök szilárdabb, hogysen félni vagy magukat áruba bocsátani elég gyávák lennének. A másik, mi engem igen-igen fájdalmasan érdekel: a te *Február 14-ike és február 19-ike* című cikked. Mint Verina Fiesco előtt életben legelőbb, úgy lennék képes előtted térdelni, kérni s mindenre, mi előtted szent, kényszeríteni Tégedet: hagyj fel bizonyos dolgoknak kiméretlen s bizonyos egyéneknek hasonló megtámadásával. Van annyi megtámadni s öszverontani való minálunk, minek létezése kérdésen s kétségen kívül káros és átkos, hogy valóban tárgy szűke nem kényszeríthet olyan ellen küzdeni, mint például a törvényhatósági rendszerünk, utasítások s ifjúságnak országgyűléseni jelenléte, melyek ellen ha lehet is sokat mondani, de bizonynyal mellettük is; s melyek iránt azon roppant nagy s nehezen megoldható kérdés létezik, hogy enyészetök s eltörlesök vajon áldást vagy átkot s kárhozatot szülő lenne-e; és nem kapsz-e széles Magyarországon mást, kit korholj vagy csipkedj, mint Kossuthot? Isten bocsásson meg Neked. Méltánylom, sőt tisztetem: eszedet, tehetségedet, tudományod; de azért kérem, hogy az Isten bocsásson meg Neked; mert hitem szerint nem tudod, mit cseleksz. Téged s talán többeket is, mások, — jó czélzat s nemes érzéstök rugóit hozván mozgásba — használnak kisebbiteni s gyanúsítani őt s befolyását gyengíteni. Barátom, eszköz vagy a nélkül, hogy tudnád vagy csak megsejdfített volna is, rosszakaratúak kezében. Deák közelebről ezt írának nekem Kossuthról: »Oly igen örültem azon bizalomnak, melylyel az ellenzék Kossuthot, mint vezért környezé s azon szilárdsággal párosult ügyességnek, melylyel Kossuth eddig a legfontosabb tárgyakat s azoknak részleteit kezelte; s nem csekély reményeket tápláltam az országgyűlés eredménye felől. De talán csak mulékony lesz ezen meghasonlás s majd egyesülnek ismét valamennyien Kossuthal és Kossuth körül, hiszen jelesebb, ügyesebb, alkalmasabb vezetőt párt nem kívánhat, nem találhat, mint ellenzékünk bír Kossuthban.« Te pedig épen most készülsz egy csomó vezércikk fulánkjait irányzani ellene. Istenért, ne tedd ezt! Tndom, hogy Te mi féltékeny vagy függetlenségedre s mennyire kerülöd annak csak szinét is, hogy más esze s tanácsa után járnál; de azt is tudom, hogy képes vagy átlátni s érezni, miként a gyengék gyengéje az, ki azért, hogy ne lát

szassék gyengének, azaz más tanácsa után járónak: kész gyenge lenni, azaz úgy jární, mint más titkon fújja. Ne tulajdonítsd részrehajló baráti érzetnek, hogy az, mi Kossuth ellen tétetik, engem botránnyal tölt el. Barátja vagyok, meleg és hű; de ha olyat tenne, mit a jó ügyre nézve károsnak látok, szintűgy szólanék hozzá, mint szólok most Hozzád. Megtámadtatása a baráti szent érzetnél is szentebb s magaszosabb érzetből s nézetből botránkozott. Calamitas publicanak tekintem én azt, ha Kossuthnak hatása most gyengítették, békóztatik; bűnnek mindent, mi e calamitas publica előidézésére van irányozva. Végeznem kell e sorokat; mert még több levelet kell posta indulta előtt írnom.

Nőm szívesen köszönt. Élj boldogul!

[Kemény közben írt Wesselényinek 1848. márcz. 3-ikáról; de W. még nem kapta volt meg, mikor e levelét írta. L. *Erdélyi Múzeum*, 1899. 663. l. Kemény válaszáat l. 1848. márcz. 19-ről *Irodalomtört.* *Közl.* 1900. 364. 1.]

XXVII.

B. Kemény Zsigmondnak áldást W. Pestre. Zsibó, 1848. márcz. 13.

Terhesen beteg nőm mellett aggodalom s gyötrelem közt átvirasztott éj után írom e sorokat.

F. hó 3-iki leveledet vettem. Túlingerült idegeid nem vontak lázat nyakadra; nem e láz szép képei iratták-e veled a közlöttek egy részét? Azokból a hírlapok útján csak *Békés átalakulásunk* ügyébeni felírásnak országos ülésben lett elfogadását tudatják itt. Ez ugyan roppant sok, több mint a mennyit mostanság elérhetni remélendő volt; de mégis hosszacska s még inkább bizonytalan út ettől azokig, miket Te, mint már elért dolgokat írsz, p. o. »hogy sikerült *magyar, független és felelős* ministeriumot nyerni«; — »hogy 3 hét alatt készen lesz a chartánk.« Az új alkotmányt magában foglaló program is, melyről irod, hogy a *Hírlap* jövő keddi, tehát mart. 7-iki számában jelenend meg: azon számban nincs. A Metternich lemondásáról sincs a levelednél négy nappal későbbre kelt ujságban említés.

Azonban újra mondom, az is, mi a hírlapban van, igen örvendetes. Méltán mondatik a parlamenti kormány feléi törekvés s annak egyhangulag kimondása, nagy diadalnak a *Hírlapnak* 1048-ik száma 189. lapján. De megvallom, helyesebbnek s szebbnek tartom, ha a *Hírlap* szerkesztői e *pean* zengésénél inkább a haza közös örömébe magát beleolvasztva, mintsem a diadalból maguknak oly sokat tulajdonítva szólalnak fel. Kétségbe nem hozható, hogy a dolgok fejlődésében van érdeme, van része a *Pesti Hírlapnak* eredettől kezdve egész mostanig; s van más, még előtte s vele együtt írónak, szólónak; de azt, mi történt, azok sem együtt, sem közülek bármelyik is, maguknak s magának nem tulajdoníthatják. Hat év előtt fejeztem én ki nyomtatásban nemzetem előtt a Kossuth márcz. 3-diki beszédének s indítványának fő nézeteit s alap-éssméit. Igaz, nem oly tömöten, nem oly erélylyel, mint ő; mert tollam az ő tollával, elragadó szónoklatával nem mérkőzhetik; és mert 6 év

előtt a mondottakat burkolatlan mondani ki annyit teszen, mint az olvasók legnagyobb részét elzárni azoknak olvashatásától; mégis elég érthetőleg kimondtam, miként fenmaradásunk, békés utoni előhaladásunk csak úgy lehetséges, ha az örökös tartományokkal együtt, dynastiánk alatt maradunk; dynastiánk pedig fenn — s mostani tartományainak birtokában — csak úgy maradhat; ha azok mindenikének nemzetiségökön alapuló s korszerű alkotmányt ad. Mindazáltal nem jutott s nem jut eszemben is, hogy nem igen olvasott *Szózatom* idézte volna elő a honunkban történeteket s történetendőket. Egyébiránt is sajnálom, ha az organumunkul tekintendő *Hirlap* azon hibába esik, melyet Széchenyi barátunkban mi ketten is oly gyakran és sajnálva hibáztattunk, hogy t. i. magáról annyit s oly dicsérve szól. Bizza a *Hirlap* dicsérését másokra s az bizonyosan nem maradand el.

A parlamenti kormány eszméje fölséges, de az mindig csak feltételesen létezhetik. E lét feltételei azok, melyek általadi megnevezésében is kifejezvék, t. i. hogy *nemzeti s független* legyen. E létfeltétel nálunk, az összes monarchiától elszakadás — csaknem bizonyosan nemzetiségünkbe kerülendő s ezért vésteltjes — esetén kívül, egyedül úgy lehet s csak képzelhető is, ha az összes monarchia alkotmányossá válik. A mostanival diametraliter ellenkező s a hatalom emberei által annyira gyűlölt ezen állapot pedig megint csak feltételesen lehet. Egyként úgy, ha nemzetünk értelmi s értéki fejlődése és alkotmányosságunk oly túlsúlyossá lesz az összes monarchia, sőt az egész Európa mérlegében, miszerint kénytelen legyen az összes monarchia többi része magát hozzánk alkalmazni s minket követni. Ez út valóban hosszú, de bizonyos. Kik — mint a *Hirlap* 1048-ik száma említi — 50 év. utánra számíták a parlamenti kormány létesülhetését, azok azt ez úton számíták elérendőnek; és számításuk épen nincs hosszura téve, sőt részünkrőli e cél felé okszerű s hű törekvés mellett külkörülményekre is van bizonynyal legalább annyi téve, miként a világszerte terjedő s tömöttödő hajlam és vágy alkotmányosság felé a kérdéses örökös tartományokat is addig saturálandja annyira, hogy elhatározott óhajtasuk s törekvésük imponáljon. — Arra, hogy Austria örökös tartományai alkotmányosokká váljanak, s úgy ez alkotmányos szövetség egyik főtagja honunk, saját s tehát független s tehát nemzeti parlamentarís kormánynyal birjon: a másik mód s lehetőség nem egyéb s nem kisebb, mint világesemény vagyis több világesemények szerencsés egybevágása s összeműködése, mit sem előre látni, sem kiszámítani s azért okszerűen arra építeni sem lehet. Ily világesemények előidézése, annyival inkább több ily események összhangzása s szerencsés egybetalálkozása Isten kezében van. Azért csak az első útnak előkészítése volt s lehetett az, min józan észszel működni lehetett, s az, mire számítani okos ember ész szerint szabadnak vélhette. Igaz, ezen hosszú s még a mellett terhes út vérmes remények s zajgó óhajtasok kielégítésére alig lehetett elégséges. Azonban ki nem ezt választotta s nem e mellett maradt ernyedetlenül s kitűnő hívséggel: az jámbor álmadozó, nemes lelkesedésű ábrándos lehetett; de gyakorlati tapintatu ember nem. A deus ex machinára váró vagy arra számító

nem sokkal okosabb és gyakorlatibb ember, mint a ki találandó kincsre számítva épít.

Ezekre nézve ismétlem, miszerint észszerűn egyebet remélni s egyeben dolgozni nem lehetett, mint nemzeti, értelmi s alkotmányos súlyunk öregbítése által eszközölni azt, hogy alkotmányosságunk képessé legyen az örökös tartományokat a kor ily irányú szelleme által és mindinkább segítve: magába olvasztani; és így magának közvetlen s közvetve amazoknak parlamenti kormányt vívni ki. Alkotmányos bármilyen csekély fejlődés, sőt mostani alkotmányunk bírhatása is valamint biztosítva nincs: úgy s még inkább parl. kormány nem is lehető s csupa chimaera reánk nézve mindaddig, míg az örökös tartományok alkotmány nélkül absolutisticus kormány alatt állanak. És ha az említett képtelenség mellett is valami politikus varázsvessző a mostani körülmények közt parlamentarizmus kormányt hozna nálunk létre: az reánk nézve nem üdvnek, hanem veszélynék lenne forrása. De erről egy későbbi levelemben többet, valamint a parlamenti kormányról általánosan: körülményeinket véve tekintetbe.

Most, Barátom, még csak annyit, miszerint igaz, hogy a külkörülmények véletlen alakulása s összetalálkozása sokat teszen most lehetővé, mi egy pár év, sőt ugyanannyi hó előtt is még lehetlen lett volna. Kinek jutott volna okszerűen eszébe csak a múlt évben is s annyival inkább évek előtt oly indítványt tenni, milyen a márcz. 3-iki volt s eszközölhetette-e annak egy akarattal s ellenmondás nélküli elfogadását egyéb, mint a közelebbi világesemények? E világeseményeket használni kötelesség; jól használni nagy érdem. De hogy e világesemények elegendők-e még arra, hogy alkotmányosságnak egész Európán át diadalát biztosítsák, s hogy még az osztrák kormányt is alkotmány elleni hydrophobiája daczára alkotmányok osztogatására bírassák: ez legalább is igen kétséges. A mi a tudva lévő indítványt illetőleg a felső tábla vagyis annak elnöksége részéről (legalább mártius 8-ig) tapasztalható volt: nem igen mutat arra, hogy odafenn parancsolólag intő időjelekül ismernék el azon eseményeket, miket mi annak tartunk.

Nóm szívesen köszönt. Éljen boldogul! [A levél külsőjére: B. Kemény Zsigmond távolléte vagy betegsége esetében a *Pesti Hirlap* tiszt. szerkesztősége kéretik ezen levél felbontására.]

U. i. A 844-iki törvénycikkeimet elvitted volt. Kérlek, küldd azt vissza.

A múlt évből a *Hirlap* 9 első száma, — gondolom az előfizetésnek hibámon kívüli megkésése miatt — nem küldetett meg. Kérlek, eszközöld, hogy e számokat valahogy megkapjam.

XXVIII.

Kemény Zsigmondnak áldást W. Zsibó, 1848. márcz. 18.

Nagyon megnyugtata Katona Miklóstól tegnapelőtt hallhatnom, hogy téged látott s veled beszélt s te egészséges voltál. Megvallom — mit 13-iki levelemből is sejtettél — miszerint f. hó 3-iki leveled következtében nagyon aggódtam. Ha azon levelet valóban te írtad, s mint Katona

mondja — hála Istennek! — semmi bajod: úgy azon levél egyébkénti megfoghatatlanságát egy pezsgőszülte mámornak tulajdonítom. Adja Isten, hogy azon áldott pezsgő igaz jóslóvá lett legyen.

Közelebbi levelemben mondtam, miszerint még szólandok arról, hogy én parlamentaristáknak jelen körülményeinkben, reánk nézve, ha lehetséges lenne is — mit azonban merőben tagadok — nem üdvösnök, hanem veszélyesnek tartanék.

Parlamentaris kormány — azt hiszem — nemzet erejének kifolyása, azaz: a nemzet anyagi s értelmi és szellemi oly felsőségre lett jutása, minek következtében a hatalmat kezére kerítette s e hatalmat azon erejének épségben tartása s folytonos öregbitése által megóvja, hogy az sem valami eminens tehetségű s erélyű koronás vagy koronátlan despotának, sem papi, katonai, oligarchiai vagy a mi mindezeknél veszélyesb, burocratiái castának kezébe ne jusson. Épen ezért gondolom, hogy midőn egy nemzet erejének földje, tényésztő melegre fejlett, csirázandja az s táplálandja a parlamentaristák kormányt; de ellenkező esetben, ha az ki is mondatik, csak mint fagyos vagy asszott földbe szurt galy vagy virág, elszárad s papírmalaszt marad. Nem vétem vérünket: sem nemzeti, sem anyagi, színtoly kevésé értelmi s erkölcsileg annyira fejlődve, s erősödve, hogy, parlamentaristák kormányt létesíteni, annyival inkább létben, boldogulására fentartani képes lehessen.

Ismétem, miszerint addig, míg létezni fog egy összes kormány, melyben egész monarchia feletti uralkodás összpontosul (s ilyen nélkül aligha az összes monarchiát csak képzelni is lehet) s míg ez összes kormány nemcsak parlamentaristák, hanem teljesen s megcsontosulva absolutisticus: lehetetlenek tartom, hogy Magyarhonra nézve parlamentaristák kormányt engedjen létesülni. Annak békés létesülése pedig — természetesen — csak ama közös kormány beleegyezésével lenne csak képzelhető is. De ha lehetők akarjuk hinni, vagy inkább álmodni azt, hogy azon centralis főkormány, melynek élető levegője egyedül a korlátlanág, önkény és homály, megengedje, hogy saját magának egyik fele neki ellenséges s reá nézve megsemmisítő légkörében létezzen, a korlátoltságának s nyilvánosságának ezen — mondom — hihetetlen esetében, mi lenne a mi improvisált parlamentaristák kormányunknak sorsa s mi következése? Hogy parlamentaristák kormány, vagyis oly kormány, mely a parlamenti többségből keletkezik s azon alapulva létezik, zsarnokivá s alkotmányellenivé ne váljék, annak feltéte, biztosítéka egyfelől az, hogy maga a parlament a nemzet alkotmányos irányú többségének legyen valódi és hű képviselője, másfelől pedig hogyha ilyen a parlament: legyen annak, mindenesetre pedig legyen a nemzetnek elég ereje, szellemi és anyagi, a netalán rossz útra tért kormány megsemmisítésére. A miniszteri felelősségről szóló törvényeket a nemzeti jogok diadala legszebb okleveleinek szokták tartani. Én pedig a nemzeti erő többnyire haszontalan s illusorius surrogatumának tekintem. Ha van nemzetben erő, a szám — és észtan örök szabályai szerént csak saját vagyis túlsúlyu többségének irányával s szellemében lehet azt s fogják azt kormányozni. Az ellenkezőt merénylő kormány megbukik s tagjait vagy megvetés vagy büntetés éri,

akár van ministeri felelősségről törvény, akár nincs. Ha pedig hiányzik a nemzetben a mondott erő, úgy a ministeri felelősségről szóló bármi nagyszavú törvény papíron marad, s csak annyit ér, mint a mi Ulászló-féle törvényünk.¹ — Gyenge nemzetre nézve a ministeri felelősség törvénye könnyen válhatik épen az önkény s despotismus biztosítékává. Ha ugyanis sükerül a rossz útra tért kormánynak a parlament kezében lévő feles császázerekkel magának többséget szerezni; s ezzel magának s az összes nemzet vagy annak jogairól nem is birt bizalmat támasztani: nem szentesítve a nemzet akarátja pecsétjével, erősítve leendenek a kormány bármi főbb jogba vágó s bármi helytelen főigazgatási tettei; s még a sérelmek azon halmazában sem kaphatnak helyet, hol ha ilyesek sokáig szoktak is heverni, de mindig az orvosoltatás fentartott igénye mellett léteznek s törvények keletkeznek; nem pedig jogok csorbítására a kormány túlnyomó súlyát előkészítő s mind létesítő.

(A levél befejezetlen, vége ki van törölve s aztán nem folytatta. Egészen bizonyos, hogy el sem küldte; mert közben a lapokból megtudta, hogy miket Kemény írt, valók s így jobban tájékozódva méltán feleslegeseknek tartotta ez alkotmányjogi fejtegetéseket.)

XXIX.

Kemény Zsigmondnak Pozsonyból Pestre. 1848. ápr. 12.

Szívesen kérek, eszközözd az ide csatolt cikknek a *Pesti Hirlap*ban hova hamarábbi megjelenését; valamint azt is, hogy az azonnal leiratván, másolatát Erdélybe a *Hiradó* szerkesztőségéhez első posta által megküldeni szíveskedj. Erre újból és újból kér barátod, W. M.

XXX.

Kemény Zsigmondnak áldást. Szedresről Pestre. 1848. ápr. 21.

A Leopoldinum Diplomának az azt megelőző szerződések következtébeni érvénytelenségét kidolgoztad e, ígéreted szerént oly rövid s tiszta kivonatot, melyet nálunk mindenfelé köröztetni lehessen, a közvéleménynek irántadólag? Ha még nem volnál azzal készen, kérek, készítsd el azt pestrei visszatértemig. Gondolom, 28-ik délire ott leszek.

Pesti Hirlapot ma sem kapék, pedig nagyon megkértem a kiadóhivatalt, valamint a postahivatalt is, hogy hirlapjaimat mindennap küldjék el ide. Azt hiszem, hogy a postánál történik valami hiba, mert levelet se kapok; pedig nem lehet, hogy sehonnan se jőne hozzám intézett levél a pesti postához. Szívesen kérek, járj ennek végire s utasítsd a postát arra, hogy leveleimet ujságaimmal együtt 25-ikéig küldje ide.

A Bezerédynek jött 35. számában a *Pesti Hirlap*nak van valami Erdélyről. Elég jó cikk. Kár azonban, hogy midőn mint auctoritásra hivatkozik Kemény Dénesre, nem hivatkozik Kemény Domokosra, Teleki

¹ Czélzás a II. Ulászló-féle t.-cz.-re a hűtlen tanácsosok megbüntetéséről, mely a valóságban sohasem érvényesíthető papírjog maradt.

Domokosra, a vén Jánosra s reám is. Ily elmellőzet árthat népszerűségünknek s az ügynek.

Nőm szívesen köszönt, áldjon az ég.

U. i. Bár történnék a hírlapok dolgában valami. Ez valóban elsőrendű szükség. Jó népujság nem kevésbé szükséges, mint egy velős, mentől több kapacitást összpontosító nagy hírlap. Sokhelyt falukon, a csapszékekben s városházaknál olvassák s magyarázzák — képzhetni, minő szellemben, — a *Martius 15-dik* hetilap etc. legvadabb cikkeit. Mond Eötvösnek szíves üdvözetem mellett, miszerint örömmel értettem Bezerédytól, népnevelést érdeklő nagyszerű tervének néhány vonását. Hiszem, hogy abban az oskolamesterek képzéséről intézkedés főhelyet foglaland; valaminthogy a kisdédóvást, mint nemzetiségünk terjesztésének legszelidebb és sikeresebb módját nagy figyelemre méltatja. Most lenne ideje, oly társulatot vagy társulatokat létesíteni, melyeket a *Szózatban* javalltam s általában az ott érdeklettek eszközölni.

U. i. Mondtam volt, küldenétek néhányat az egy vagy más lapban megjelenendett legvadabb cikkek közül; hadd írjak azokra itt létem alatt egy-két czáfolatot. Sajnálom, hogy nem küldettetek.

XXXI.

Kemény Zsigmondnak Pestről Pestre. 1848. ápr. 30.

Dolgaid s dolgaim nem engedvén, hogy találkozzunk, sok más mondanivalóim mellőztével, kérek, ne felejtkezzél el szegény Kelemen Lajosnak sem most betegségébenei ápoltatásáról, sem — és még inkább — elhelyeztetéséről. Ő egy a legbecsületesebb s ügyesebb emberek közül. Szegénynek neje, 8 gyermeke s 70 éves anyja. Szólj, kérek, Eötvössel, hogy Papp Zsigmondot applicálja, általában szólj a miniszterekkel, hogy bár apróbb hivatalokra alkalmazzanak oláhokat is.

Remélem, hogy a rég várt derék ujság mentől előbb megjelenend. Kérek, jegyezz előfizetői közé s küldesd mindjárt az első számtól kezdve. Azon 4 nyelvbeni népujságot, melyet Papp Zsigmond indítványozott s melyre — mint hallom — egy pár ezer aláíró is van — hasonlóan szükséges mentől előbb megjelentetni, még pedig nagyon olcsó áron. Kérek, eszközöld ezt s szólj iránta főként Teleki Laczival, ki az az iránti választmány tagja, az én nevemben is. Ennél egy üdvösb dolgot nem lehet létesíteni. Nőm köszönt, stb.

XXXII.

Kemény Zsigmondnak áldást. Szilágy-Somlyóról Pestre. 1848. máj. 9.

Az ünnepélyes visszacsatlást itt¹ tegnap megtevém. Szabadban kellett a gyűlést tartani, de a nagy sokaság mellett is rend és csend uralkodott, pedig a legélénkebb részvét s lelkesedés mutatkozott mindenfelé. Többen hitték s tartottak attól, hogy főgnak kedvetlen s talán erős jelei mutatkozni a létező izgatottságnak. Izgatottság itt — mind

¹ Kraszna- és Középszolnok-megyék visszacsatolását érti.

mondják — nem tudhatni, mely részről van nagyobb, a parasztságéról-e vagy az apró nemességéről? Amazok részint amaz országszerte elharapózott ostoba hiedellel vannak, hogy a nemesség a király ellen tör, hogy az eddigi királyt vagy császárt letették s más magyar királyt választottak sat. — Az ezeket s eféléket hívők mindenfelé mutatkoznak; hogy nekik az új magyar király nem, hanem csak a régi kell, a császár, hogy ők a nemességgel nem tartanak, kik tőlök a szabadságot, melyet a császár nekik már 12 év előtt megadott, mindeddig megtagadták, a császári szabadságlevelet mindeddig duggatják; s most is csak úgy s csak azért hirdetik ki nekik a szabadságot, hogy őket a császár elleni fegyverfogásra s felkelésre rávegyék. Más gonosz körülmény az, hogy helyenként egy kis communisticus hajlam mutatkozik s közosztályra számítanak. Ezen kívül igen sok helyt, melyek határosztály által vagy másként bármikor is paraszt kezéből földesurakéba mentek, vissza akarják venni. A nemesség részéről is nem kevés ingerültség nyilvánult, részint az éppen említett követelésekért, nagyára pedig adófizetési, utcsinálási stb. ellen-szeneik következtében.

Mіндеzen nyugtalansági s békétlenségi anyagok mellett azonban mindkét fél elég jól engedte magát egyfelől bizalmas és szíves, másfelől erélyes szavak által kapacitáltatni.

A rend és csend fentartását illetőleg igen nagy tényező itt mindenütt a király személyességű szerep, varázserejű hatása a király személyese, király vagy császár képe (kipu imperatului), ezt lehetőségig fel is használom a csend, béke fentartására. De mindég ki kell fejeznem, hogy én kegyelmes urunk V. Ferdinánd ő császári királyi felsége nevében vagy képében szólok.

Kérlek, közöld e levelemet Dénessel. — Nagyon megköszönöm, ha írsz nekem a dolgok állásáról, még pedig mentől többet. Köszöntsd Eötvöst s a többi minisztereket, barátinkat. Nőm üdvözöl, élj boldogul.

XXXIII.

Kemény Zsigmondnak. Pest, 1848. júl. 12-én Pestre.

Szobában kell ülnöm betegen pár nap óta. Bajos ez máskor is, most pedig kínos. Szólanom kellene veled is, Dénessel is. Mikor leendesz holnap a tanyán? Talán el fogok oda mehetni. Ez iránt kérdést intézek Déneshez is az ide zárt levélben. Kérlek, juttasd ezt mentől előbb kezébe; s ha ő izen nekem valamit, tudasd velem. Pesten. Barátod.

A b. Kemény Dénesnek írt levél.

Kedves Barátom! Egy pár nap óta beteg s többnyire ágyban vagyok. Ezért keveset tudok a dolgok állásáról. Erdélyből nem tudsz-e valami újat? Vajjon a székelyek indulnak-e hamar ki s az oláhok közt a hegyeken túli mozgalmak minő benyomást tesznek? Kínos nekem, hogy az itteni dolgokban is részint helyzetem, főként pedig mostani betegeskedésem miatt oly kevés részt vehetek. A válaszfelirat — hitem szerint — roppant fontosságú. — Ha a horváth és szerb ügyekre nézve

hátunk mögött minden ajtót bezárunk, s minden hidat elégetünk, s ha az olasz kérdést illetőleg a dynasztiával szemben még csak sympathiát sem mutatunk s azon esetre sem nyújtunk segedelemre legkisebb reményt is, hogyha ő számunkra békét eszközöl: úgy dolgainkat annyival rosszabb lábra állítottunk gondolom, mivel azok mellett aligha Batthyányi visszalépésre kényszerültnék nem éreznék magát. — De hiszem, hogy a válaszfeliratot óvatos eszélylyel fogjátok szerkezni. — Az oláhokra nézve is szeretnék veled szólani. Ezek csendesedtek annyira, hogy veszélyes követelésekkel jelenleg elé nem fognak állani; de keblökben forralják s titkon készítik elő a szándékot, melynek sikere nemzetiségünkbe kerülne. Holnap, ha megyek is ki a házból, legfeljebb a tanyáig fogok vánszorogni. Kérlek, tudasd vagy velem vagy 'Sigóval, hogy mikor leendesz ott? Barátod.

XXXIV.

Kemény Zsigmondnak Pestről Pestre. 1848. július 30.

Édes Zsigám! Nagyon vágytam tegnap veled szólhatni; mert a katonaadás s rendezés roppant fontosságú tárgya körül mind sajtó útján, mind a törvényhozás termeiben teendők iránt szerettem volna s szeretnék veled értekezödni. Kérlek, jöjj ma Philemoni ebédünkre, hogy beszélgessünk előre. Majd délután, vagyis este felé 6 óra tájban elmegyünk többen a tanyára. Elvárja válaszodat, de még sokkal inkább magadat, barátod.

XXXV.

B. Kemény Zsigmond úrnak Pestről Pestre. 1848. szept. 24.

Édes 'Sigám! Mit gondolsz, mi fog történni? mit fogtok tenni s mit kellene tennetek s tennünk, hát családommal vajjon mit tegyek, Dénes mit teend az övével? Vele is szeretném szólani. Mikor s hol lehetne? Jöjj ma hozzánk ebédre.

XXXVI.

Kemény Zsigmondnak. Freywaldauból Pestre. 1848. okt. 19.

Édes Zsigám! Ma igen fontos és szomorú tárgyban írek Kossuthnak s Kemény Dénesnek. Kérdd el ez utóbbtól az esemény leírását magába foglaló tökéletesen hiteles levélmásolatot. Az esemény folytatását tárgyzó egy más, de csakugyan Nagy Lázártóli levélnek mását ide zárom. Használd ezeket a *Hírlap* számára. Szükséges, hogy ilyesmit a közönség megtudjon. Legszomorúbb a dologban az, hogy Sibó magyar helység s hogy ott népnevelést illetőleg már jórészt egy század óta s főképp az utóbbi 30 év alatt annyi történt, mennyi hogy még 50 év lefolyta alatt is honunk csak tizedrészében is történhessék, vérmes remény is alig álmodhatja.

Az alsóház f. hó 10-iki s engem is érdeklő határozatát illetőleg írtam e napokban Bezerédynek, Kazinczynak s Kossuthnak is. Az utóbbinak írt levelem mását, ha lehet, még holnap fogom Bezerédynek (kinek azt már megírtam) megküldeni. Kérlek, olvasd meg mindezeket s szóalj fel e tárgyban lapodban.

Én néhány nap előtti gyomorgörcsi roham után curában, de még nem igen jól vagyok.

Nőm s leányom köszöntenek. Élj boldogul, barátod.

U. i. A sibai pappali borzasztó bánásmódot még borzasztóbbá teszi az, hogy ő szegény oly tiszta s tiszteletreméltó jellemű s hivatásának annyira megfelelő pap volt, milyen száz közül egy is alig van.

[Az e levélben említett Kossuthnak és Kemény Dénesnek írt levélben a sibói felkelésről szól Wesselényi s kéri Kossuthot, hogy oda katonákat küldjön a rend fentartása végett. Úgy látszik, az ottani parasztlázadás már ekkor az urak kiirtását vette célba s Wesselényi attól tartott, hogy innen az anarchia egész Erdélyre ki fog terjedni. A fegyveres erő odaküldésének eszközzésére kérte b. Kemény Dénest is. Az okt. 10-iki határozat azokat a magyar urakat sujtotta, kik külföldön időztek. Wesselényi magára kivételt kívánt volna tételni, mivel ő betegsége miatt ment ki s ígérte, hogyha tér nyílik számára s politikai elvei fentartása mellett működhetik, kész visszatérni.]

XXXVII.

Kemény Zsigának Freywaldauból Pestre. 1848. okt. 25.

Édes 'Sigám! nagyon sajnálnám, ha a napokban írt levelemet s az abba zárt másolatát Kossuthnak szóló levelemnek nem vettéd volna; s ezt annyival inkább, mivel, a mint emlékezem, arra kértelek azon levelemben, hogy azon másolatot közöld több barátainkkal; ugyanazon levelemben küldöttem a sibai mult eseményekről adatokat is, hírlapod számára használandókat.

Most egyébről. Itt mutatának nekem valamit a *Pesti Divatlapban*, mely *Márctziustól* közöl valamit, reám nézve nagyon sértőt, minden ellenészrevétel nélkül. Hogy a *Márctzius*, ezen rágalmak kovácsa, engem is megtámad, nem csudáлом, hiszen ez néki kenyere. Botránkoztatóbb, hogy a *Pesti Divatlap* ellenészrevétel nélkül felvette. Sokkal váratlanabb s valóban keserű lenne, ha ti, barátim, mellettem fel nem szólálnátok. Hogy fél fogtok s épen te fogsz felszólalni, azt reményli s megvárja tőled barátod.

XXXVIII.

Kemény Zsigmondnak Freywaldauból Pestre. 1848. nov. 10.

Édes Zsigám! Isten tudja, veszitek-e Pesten vagy egy levelemet, vagy egyet sem; pedig jó csomót írtam már. Neked írtam Okt. 19 és 25-én, Kemény Dénesnek 19., Kazintzynak Sept. 30., Okt. 4, 16, 27 és Nov. 3-ikán, Bezerédynek Oct. 16, 25, Nov. 4, 9-én, Deáknak Oct. 28-án, Bajzának Oct. 27-én, egy cikkekcskét küldvén neki, Kossuthnak Oct 10, 19, 24-én, Nyárynak Oct. 28-án, Pálffy Jánosnak Oct. 25-én, Perényi Zsigmondnak Oct. 24-én, Nov. 2-án.

És mindezek közül csak Kazintzytól s Bezerédyától vettem s ezt is már jó régen, levelet. Kérlek, tudd meg s tudasd velem: vették-e a fenn írtak leveleimet: jelesen óhajtanám tudni, Bajza kapta-e levelemet s cikkemet és miért nem adja ki azt? Tudom, hogy fontosabb dolgaid

vannak, mint levélírás, mégis kérlek, írd nekem. Erdély borzasztó sorsa okozta fájdalommal oly éles, hogy az egész hon gyászos állapotja s aggasztó jövődjé miatti kínok közepette is kiváltan érzem azt. — Cselekvésre s tettei képtelenségnek, s a testi félszegség átkának gyötrelmét most érzem szörnyű mértékben. Az enyimek szívesen köszöntenek. Írd, erre újra is kér barátod.

Ha Molnárt látod, kérlek, mondd neki, írja meg nekem: 1. minő irások s másolati könyvek voltak pakkolva a nagy szekérben azon kocsi-ládába, melyet elhoztunk. — Ez az úton eltévedett. 2. Minő iratok s másolati és más könyvek maradtak Pesten?

XXXIX.

Kemény Zsigmondnak Freywaldauból Pestre. 1848. nov. 16.

Édes Zsigám! E napokban vettem Sámuel bátyádtól egy levelet, melyben újra kér, hogy vak fiát alapítványomra vegyem fel; s ezt azzal motiválja, hogy az erdélyi események következtében csaknem mindenét elvesztette s magának is futnia kellett. Írd meg, kérlek: oly mértékben igaz-e ez, hogy valóban segítségre szorult s hogy helyes lesz-e fiának adni alapítványomat? Siess ez iránt nekem írni, mert addig nem fogok bátyádnak válaszolni s válaszolhatni.

Én neked egynehányszor írtam; de sem tőled nem vevék még egy levelet is, sem a többi pesti barátim nem írnak már több hetek óta. Nem tudom, ezt minek tulajdonítsam: mert ujságaim csak hat nap óta nem jönnek, leveleket pedig még tegnapelőtt is kaptam, de érdekteleneket.

Szeretném tudni, vetted-e okt. 25-diki azon leveletem, melyben a *Március* és *Budapesti Divatlap* ellenemi rágalma felől írok? Valóban szomorú azon honnak s fiainak sorsa, melyben évek hosszú során át bizonyított tántoríthatatlan hívség hon s erény iránt nem érdemel annyit, hogy a galádul megtámadott mellett legjobb barátai közül csak egy is felszólaljon.

Hát valjon Bajza vette-e leveletem s az Erdélyi reactióról küldött cikkemet? S ha vette, valjon mért nem jelent az meg? Tegyel ez iránt nála, kérlek, szíves köszöntésem mellett kérdést.

Köszönts nevünkben Deákot, Bezerédyt, Klauzált, Dénest, Kazinczyt, Somogyit, Vörösmartyt.

Ma beszélék Doctor Seligmannel, ki Széchenyit gyógyította s gyógyítja; s ki a hasonló beteg, de a már csaknem egészen meggyógyult Lubomirskihoz jött ide. Ő mondja, hogy Széchenyi bizonyosan meg fog és nem sokára gyógyulni.

Írtatok nekem vagy Pozsony, Malaczka és Dürnkrut felől, vagy ha erre sem biztos, Trencsén, Zsolna és Olmütz, avagy Kassa s Krakkó felől ide.

Nőm s leányom szívesen köszöntenek; ők meglehetősen és a kis fiúk jól vannak; de én nem vagyok jói: testileg s lelkileg szenvedek. Áldjon az ég!

Közli: FERENCZI ZOLTÁN.